

MILOŠ ŠTĚDRŮN

HUDBA V DENÍKU VÁCLAVA ŠAŠKA Z BÍRKOVA

Tuto pozoruhodnou knížku dokládající osudy českého poselstva vedeného panem Lvem z Rožmitálu a na Blatné z latinského vydání přeložil Bohumil Mathesius a překlad přehlédl a doplnil Bohumil Ryba. Tyto údaje nalézáme ve vydání, které připravilo nakladatelství Československý spisovatel v Praze v Malé řadě edice Slunovrat (sv. 9) pod názvem *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*.

Aby bylo zjevné, oč v této krátké studii jde, citujme nejprve z medailónu Jaroslava Kolára z uvedeného vydání. Kolár píše: „Vlastní text starého českého díla, vzniklý nejspíš někdy na přelomu 60. a 70. let 15. století, se totiž nezachoval. Známe až jeho latinské zpracování, které asi o století později pořídil a vydal (v roce 1577) vzdělaný moravský humanista, vysoký církevní hodnostář a později olomoucký biskup Stanislav Pavlovský. Tím nesnadnější je proto úloha vyčíst z textu něco o jeho původním tvůrci. Ani jeho jméno se nám nezachovalo – cestopis je totiž jako většina starých památek anonymní; autor v něm navíc o sobě mluví v třetí osobě. Připisuje-li literární historie v našem století se značnou pravděpodobností, ale přece jen hypoteticky autorství díla zemanu Václavu Šaškovi z Bírкова, je to výsledek pracovního úsilí několika generací historiků a literárních badatelů.“ – Potud Jaroslav Kolár (2. strana nepaginovaného medailónu citované edice).

Přečetli jsme a srovnali latinský originál Pavlovského a novočeský překlad (Mathesius-Ryba) a upozorňujeme na několik míst v originále týkajících se dobové hudby, jež by mohla přispět k upřesnění datace a především k podpoření nebo zpochybnění toho, že v deníku jde o přetlumočení dobové mentality účastníka cesty konané v době vlády Jiřího z Poděbrad, a nikoliv nově napsaný a reáliemi 70. let 16. století vybavený „cestopis“.

Jako latinský originál sloužil *Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis, pietatis et religionis causa susceptae ab Illustri et Magnifico Domino, Domino Leone, libero barone de Rosmítal et Blatna*, denuo edidit Karolus Hrdina-Academia Scientiarum et Artium Bohemica, in officina Orbis Praegae 1951.

Povšimněme si nyní „hudebních“ míst v latinském originále, k němuž pro orientaci připojujeme český překlad.

I

Convivium variis ludis et choreis celebrabatur [...] ut Dominus episcopi gratia una cum suis comitibus choreas more patrio duceret. Domino annuente choreasque ducere incipiente viginti quatuor iuvenes singuli integris armis circumdati facesque manu tenentes praesultabant. Hos ar matos alii viginti quatuor praecedebant, itidem singuli faces manibus gerentes. Choreis peractis varia Domino allata sunt ciborum et potionum munera.

Při hostině byly provozovány všelijaké tance a hry. [Při tom žádaly paní a dívky pana Lva a také biskupovým jménem ho uctivě prosily, aby] kvůli biskupovi zatančil se svými druhy tance, jak se tančí u nás doma. Když pan Lev svolil a začal řídit tance, čtyřadvacet mladíků v plné zbroji a s pochodněmi v rukou zahájilo tanec. Před těmito ozbrojenými šlo čtyřadvacet jiných, také s pochodněmi v rukou. Když byly tance skončeny, dostal pan Lev všelijaká jídla a nápoje darem [...].

(Pasáž se týká pobytu poselstva v německém Kolíně.)

II

Insuper parvas faciei obducunt, ne cognosci queant, eoque se conferunt, ubi chorea et alia ludicra exercentur. Tum maximo tubarum clangore tympanorumque strepitu omnia personant.

Tváře si zakrývají škraboškami, aby nebyli poznáni, a chodí všude tam, kde se provozují tance a jiné kratochvíle. Tam potom všechno zní hlasitým hlaholem trub a duněním bubínků.

(Pasáž zachycuje poselstvo v Bruggách týden před začátkem masopustu.)

III

Sandvici consuetudo est, ut totam noctem cum fidicinibus et tubicinibus obambulent clamantes, et quis eo tempore ventus flet, annunciantes [...].

V Sandwichi mají takový obyčej, že celou noc chodí s loutnaři a s trubači a s velikým křikem oznamují, jaký právě vane vítr.

(Pasáž se týká příjezdu poselstva do anglického přístavu Sandwich.)

IV

Musicos nullo uspiam in loco iucundiores et suaviores audivimus quam ibi; eorum chorus sexaginta circiter cantoribus constat.

Ani hudebníky jsme nikde neslyšeli tak příjemně a lahodně zpívati jako tam: jejich pěvecký sbor se skládá asi z šedesáti zpěváků.

(Pasáž se týká pobytu poselstva v Londýně.)

V

[...] ut nomen proprium annotandum curaret; se id velle in librum, ex quo missae canuntur, referre, ut talis praesentatis viri perpetua memoria penes se permaneret.

[... našeho pána prosili,] aby laskavě dal napsati své jméno, že je chtějí ve-psati do knihy, z níž se zpívají mše, aby u nich zůstala trvalá upomínka na muže tak znamenitého.

(Pasáž se týká zpáteční cesty poselstva z Anglie s doprovodem od krále a zastávky ve Windsoru v sídle rytířů řádu sv. Jiří.)

VI

[...] magna cum reverentia canentes et omnibus campanis insonantes [...].

[Kněží se jednotlivých údů této postavy dotýkali] s velikou úctou, zpívajíce a všemi zvony vyzvánějící [...].

(Pasáž se týká pobytu poselstva v Burgosu.)

VII

Eae Dominum comitatumque ipsius humane exceperunt variisque ludis deliciisque, ut choreis et eiusmodi rebus refecerunt atque in hortos elegantissimos, variis arboribus et herbis consitos, deduxerunt.

Přijaly pana Lva i jeho družinu laskavě, pobavily nás všelikými hrami a zábavami, jako jsou tance a jiné takové věci, a zavedly nás do překrásných zahrad s rozmanitými stromy a rostlinami.

(Pasáž se týká návštěvy poselstva v ženském klášteře poblíž Burgosu.)

VIII

Cantionibus, quas expiantes nos et ab anathemate absolventes diu peragebant.

[Když byly skončeny] zpěvy, v nichž dlouho prosili, aby nám bylo odpuštěno a abychom byli zbaveni klatby. [...]

(Pasáž se týká návštěvy poselstva v Santiagu da Compostella.)

IX

Ibi vidimus, quo pacto ethnici Sarraceni choreas agitent [...].

Tam jsme viděli, jak pohanští Saraceni pořádají tance.

(Pasáž se týká návštěvy Gimaraensu v Portugalsku.)

X

In eo loco vidimus, quo pacto sacrifici recens sacris initiati primitiam suam missam celebrantes saltent. Namque missa peracta eo die et insequenti cum tubicinibus per oppidum obambulant. Ibique saltu et cantu virorum, mulierum sacerdotumque omnia perstrepunt illo recens inaugurato sacerdote chorum ducente, reliquis autem insequentibus [...].

V tomto místě jsme viděli, jak kněží nově vysvěcení tančí, když slouží svou první mši. Po mši celý den a také příštího dne chodí s trubači městečkem. V čele jde onen nově vysvěcený kněz, ostatní za ním, a všecko hlučí tancem a zpěvem mužů, žen i kněží.

(Pasáž se týká návštěvy poselstva v portugalském Thomaru.)

XI

Iti vero, qui ad eum deplorandum mercede conducuntur, nigra veste amicti incedunt eiulatumque mirabilem, qualis apud nos laetitia gestientium vel potorum veox est, edunt [...].

Ti však, kteří jsou za mzdu najati, aby nebožtíka oplakávali, kráčejí za rakví v šatech černých a nařikají hlasem podivným, jako u nás rozpustilci nebo pijáci.

(Pasáž se týká pobytu poselstva v portugalském Thomaru a navazuje na předcházející.)

XII

Clamor et sonitus campani aeris undique exaudiebatur, cum ecce magna hominum turba [...]

[...] odevšad bylo slyšet křik a zvonění zvonů. [A tu se k naší hospodě] sběhl velký dav lidí [...].

(Pasáž se týká pobytu poselstva v Aragonii a Katalonii.)

XIII

Milliari ferme uno ab urbe occurrit nobis frater ducis cum nobilitate et tubicinibus.

Asi míli před město nám vyjel naproti vévodův bratr se šlechtou a s trubači [...].

(Pasáž se týká příjezdu poselstva do Milána.)

XIX

Hinc ea die egredientes comitatus est nos frater ducis per duo milliarum cum magno famulatu, tubicinibus et aliis eiusmodi generis hominibus.

Když jsme toho dne vyjížděli z Milána, vyprovázel nás vévodův bratr celé dvě míle s velikou družinou, s trubači a s jinými takovými lidmi.

(Pasáž se týká odjezdu poselstva z Milána.)

XV

Inde proficiscentes magnam hominum multitudinem in monte quodam choreas agitantes vidimus, in quem quotannis ab aliquot milliaribus ii homines ad choreas istas peragendas convenire coguntur et ab ortu solis usque ad occasum sine intermissione saltare [...].

[Když jsme z Brescie odjížděli], viděli jsme veliké množství lidí tančit na jakési hoře. K takovým tancům se tam ti lidé musejí rok co rok scházeti ze vzdálenosti několika mil a bez přerušení tančiti od východu slunce až do západu.

(Pasáž popisuje situaci, jakou poselstvo zažilo po odjezdu z Brescie.)

KOMENTÁŘ

Připomínám jen, že výchozím a orientujícím textem při posuzování tohoto zajímavého pramene pro mě byla studie Jaroslava Pánka Biskup a kancléř Sta-

nislav Pavlovský a Vratislav z Pernštejna 1579-1582 a jejich úloha v počátcích rekatolizace Moravy (In: Časopis Matice moravské CXIII, 1994, č. 1, s. 35-47).

Z této studie zjistíme, jaká byla pozice, taktika a politická orientace biskupa Stanislava Pavlovského na začátku jeho snah o rekatolizaci Moravy. Hledání spojenců a snaha o osobní co nejužší kontakty spolu s dalšími rysy prozrazují zkušenost a praktiky politiků odchovaných první fází existence jezuitského řádu. Je to znamenité využití psychologických poznatků a zkušeností z komunikace.

Jaroslav Pánek vystihl v závěru své studie na základě pramenných zjištění tuto základní osu Pavlovského politiky: „[...] čtyři desetiletí před vítězstvím konfesijního absolutismu se přední moravský prelát přihlásil ke slovu s jasným programem rekatolizace [...]. Stanislav Pavlovský správně pochopil, že moravský katolicismus je příliš slabý, než aby obstál bez podpory zvenčí. Naprosto realisticky hledal tuto podporu především v Čechách, a to nejen u panovníka, ale především u české katolické šlechty. Několikaletá spolupráce s Vratislavem z Pernštejna prokázala možnost i po kancléřově smrti rozvíjet spojenectví s dalšími českými aristokraty a utvářet mocenskou osu Olomouc-Praha.“ (Pánek, s. 46.)

Před krátkým komentářem k uvedeným latinským pasážím a jejich novočeským překladům lze tedy vyslovit hypotézu, že obratný diplomat Stanislav Pavlovský ještě před sestavováním politického spojenectví a jakéhosi komplotu nepromeškal žádnou příležitost, jak se připomenout české katolické šlechtě. Cestopis o poselstvu vedeném českým katolickým aristokratem v době Jiřího z Poděbrad pro něj mohl být výzvou. Protože nikdo dosud neviděl předlohu, z níž dílo „překládal“, lze se důvodně domnívat, že mnohé tendenčně do textu vkládal. Příliš „moderně“ působí veškeré pasáže týkající se ostatků svatých a jejich přímo horečného vyhledávání (což neodpovídá mentalitě konfesijně smíšeného poselstva, kde rozhodně vzhledem ke stavu nemohli mít katoličtí páni početní převahu), obdobně jako zdůrazňování poutních míst a slavností v potridentském duchu.

Ad I: K tomuto druhu českého „mečového“ tance s pochodněmi lze těžko říci, zda pochází z poděbradské doby, nebo zda překladatel a vydavatel Stanislav Pavlovský do něj vložil své představy.

Ad II: Obligátní a po několik století stejný popis „trub a bubínků“, který se může vztahovat k předmasopustnímu reji, ale hodí se víc na jakoukoliv situaci dvora. Také překvapuje absence hry carillonů, která byla už v té době v Brugách typická.

Ad III: „Cum fidicinibus et tubicinibus“ odpovídá spíše době Stanislava Pavlovského. Překladatel překládá „s loutnaři a s trubači“, české označení „loutnař“ spíše vede k výrobci nástroje než k hráči. Zůstává nevyřešeno, zda Pavlovský neměl na mysli spíše hráče na smyčcové nástroje, jaké znal ve své době a jací by byli zřejmě v době pobytu českého poselstva v Anglii anachronismem.

Ad IV: Úroveň anglické vokální hudby je v XV. stejně jako v XVI. století tak vysoká, že komentář je vysoce pravděpodobný.

Ad V: Pasáž o zápisu Lvova jména do misálu je dosti překvapivá.

Ad VI, VII: Obligátní zpěv, zvonění a tance, v dokladu VII překvapí tančící jeptišky.

Ad VIII: Obřad zbavování klatby je otázkou pro církevního historika – jeho vnější efekt odpovídá více mentalitě potridentských konverzí, které Pavlovský organizoval a spoluprožíval.

Ad IX: Konfesijní nepřítelství Saracénů ve vztahu ke křesťanskému okolí je zdůrazněno velmi zajímavým spojením „ethnici Sarraceni“- odlišnost konfese je umocněna odlišností etnika. Je na etnologovi, aby určil, zda je toto spojení reálnější ve druhé polovině 15. století, nebo v 70. letech 16. století.

Ad X: Regionální oslava kněží po primicích spojená s tancem, zpěvem a troubením odkazuje na dlouhodobé procesy kultů srostlých z pohanských a křesťanských rituálů.

Ad XI: Situace velmi podobná předchozí – vybízí ke studiu v duchu zkoumání „dlouhodobých procesů“ francouzské nové historie školy Annales (srovnatelné situace v naší literatuře přináší již Zíbrt, viz Zíbrt 1995).

Ad XII, XIII, XIV: Obvyklé popisy signálů – zvonění, troubení a bubnování – k jistým sociálně motivovaným úvahám by mohlo vést v dokladu XIV označení „...et aliis eiusmodi generis hominibus“.

Ad XV: Situace obdobná dokladům X a XI.

ZÁVĚREM

Nepřímé důkazy a úvahy o některých popisech hudby z „překladu“ Stanislava Pavlovského zpochybňují spojení tohoto významného humanisty, diplomata a politika s předlohou, kterou využil. Z rozboru Pavlovského korespondence a z výzkumu současných českých historiků (Jaroslav Pánek) nepochybujeme, že mu – více než komu jinému – účel světil prostředky a že propagační a apologeticko-oslavný ráz díla mohl přehlušit realie „originálu“. Možná, že se podaří zrekonstruovat další podobné situace, ale osobnost Stanislava Pavlovského se jeví jako typ cílevědomého, vzdělaného a poučeného pragmatika. Změna společenských poměrů, k jaké u nás došlo v první čtvrtině 17. století, byla výsledkem působení právě takových ojedinělých, leč důsledných a soustavných činitelů typu Pavlovského.

PRAMENY A LITERATURA

Commentarius... 1951: Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis, pietatis et religionis causa susceptae ab Illustri et Magnifico Domino, Domino Leone, libero barone de Rosmítal et Blatna, denuo edidit Karolus Hrdina-Academia Scientiarum et Artium Bohemica, in officina Orbis Pragae.

Václav Šašek z Bífkova 1974: Václav Šašek z Bífkova, Deník o jizdě a putování pana Lva z Rož - mitálu a z Blatné z Čech až na konec světa, Bohumil Mathesius (překlad z latiny), Bohumil R y - ba (přehlednutí a doplnění překladu), Slunovrat, malá řada edice české klasické prózy a poezie, sv. 9, Praha.

Wolný 1855: Wolný, Gregor, P. (vyd.), Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urku n - den und Handschriften, I. Abtheilung, Olmützer Erzdiözese, I. Band, Brünn.

Pánek 1994: Pánek, Jaroslav, Biskup a kancléř (Stanislav Pavlovský a Vratislav z Pernštejna 1579-1582 a jejich úloha v počátcích rekatolizace Moravy), Časopis Matice moravské 113, číslo 1, s. 25–47.

Zíbrt 1995: Zíbrt, Čeněk, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, Praha.

MUSIC IN THE TRAVEL DIARY BY VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍŘKOVA

This study deals with some problems concerning the book traditionally referred to as a travel diary by Václav Šašek z Bířkova. The original Czech version from the late 15th century has not preserved; we only have the Latin version, which came into existence one hundred years later. Its author, Bishop Stanislav Pavlovský, an important Moravian diplomat and a typical representative of Counter-Reformation, presented his work as a translation. The author of this study doubts the authenticity of Pavlovský's „translation“ as the musical phenomena described by Pavlovský pertain to the 16th century rather than to the 15th century.

